

АВТ
Н19

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ

НАЗАРОВ Віктор Володимирович

УДК 343.126

**ВИНИКНЕННЯ
КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНИХ КОНФЛІКТІВ
ТА СПОСОБИ ЇХ УСУНЕННЯ
НА СТАДІЇ ПОПЕРЕДНЬОГО РОЗСЛІДУВАННЯ**

Спеціальність 12.00.09 – кримінальний процес і криміналістика;
судова експертиза

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Київ – 2000

Штановіч
Грошовому Юрію Михайловичу
Знавацькому від автора

В 0 1 0 0 2 1 2 2 копис.

М.В.І.

Робота виконана на кафедрі кримінального процесу Національної академії внутрішніх справ України.

Науковий керівник — заслужений юрист України, кандидат юридичних наук, професор **Смітінко Зінаїда Дмитрівна**, Національна академія внутрішніх справ України, професор кафедри кримінального процесу

Офіційні опоненти — заслужений юрист України, доктор юридичних наук, професор **Михайленко Олександр Романович**, Інститут адвокатури при Київському національному університеті ім. Тараса Шевченка, завідуючий кафедрою процесуального права

Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого
НАУКОВА БІБЛІОТЕКА
Інв. № 22707A

кандидат юридичних наук, доцент
Ягодінський Володимир Миколайович,
Національний технічний університет України
"КПІ", факультет права, завідуючий кафедрою кримінального процесу

Провідна установа Львівський національний університет
ім. Івана Франка

Захист відбудеться "29" листопада 2000 р. о 14 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.007.03 в Національній академії внутрішніх справ України (03035, Київ-35, Солом'янська площа, 1).

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національної академії внутрішніх справ України за адресою: 03035, Київ-35, Солом'янська площа, 1.

Автореферат розісланий "27" жовтня 2000 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради,
доктор юридичних наук

А.В. Іщенко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Законна діяльність органів розслідування (ст. 19 Конституції України), які виконують вкрай важливі функції щодо захисту суспільства, а також життя, здоров'я і власності громадян України, іноземців, осіб без громадянства від злочинних посягань, всебічне, повне і об'єктивне дослідження усіх обставин кожної справи (ст. 22 КПК) має важливе значення для формування громадянського суспільства та розбудови правової держави в Україні. За 1999 рік органами попереднього слідства і дізнання було розслідувано 405 521 справу, розшукано за цей період 59 363 злочинців, які переховувалися від слідства та суду, розкрито 73,4 % вчинених злочинів (проти 70,5 % в 1998 році), реальна сума відшкодування склала 237 млн 426,1 тис.грн, що свідчить про великий обсяг роботи, який виконується органами розслідування. В той же час необхідно зазначити, що в діяльності даних органів існують і певні недоліки через допущення помилок, затягування строків розслідування. Одним з факторів, що обумовлює ці недоліки є наявність на стадії попереднього розслідування кримінально-процесуальних конфліктів, що виникають між посадовими особами, які провадять розслідування, а також між ними та іншими суб'єктами кримінального процесу, які зацікавлені в результаті розслідування кримінальної справи. Залежно від причин та обставин їх виникнення, ці конфлікти відображаються як на строках, якості попереднього розслідування, так і на встановленні істини по справі. У зв'язку з цим з'ясування природи виникнення кримінально-процесуальних конфліктів, визначення шляхів їх розв'язання має важливе значення для удосконалення діяльності органів розслідування. У Постанові Верховної Ради України "Про концепцію (основи державної політики) національної безпеки України" звертається особлива увага на те, що одним з основних принципів забезпечення національної безпеки є пріоритет договірних засобів у розв'язанні конфліктів та додержання балансу інтересів особи, суспільства та держави й їх взаємна відповідальність.

Кримінально-процесуальний конфлікт та способи його розв'язання є досить складною проблемою, що викликає багато суперечок, оскільки дуже складно передати і передбачити всі можливі конфлікти, що виникають на стадії попереднього розслідування, а тим більш для кожного конфлікту передбачити способи його розв'язання. Але аналіз чинного законодавства, практики вирішення конфліктів свідчить, що в арсеналі кримінально-процесуального права все ж таки існують певні механізми їх розв'язання.

Для розв'язання конфлікту закон наділяє орган дізнання, особу, яка провадить дізнання, слідчого, начальника слідчого підрозділу, прокурора крім владних повноважень ще й деякими засобами доказування й процесуального примусу. Їх використання визначає характер і зміст діяльності даних

суб'єктів відносно розв'язання конфліктів. Ці суб'єкти беруть участь у вирішенні конфлікту відповідно до свого процесуального становища, своїх процесуальних прав і обов'язків.

Разом з тим, необхідно зазначити, що проблема виникнення та розв'язання кримінально-процесуальних конфліктів законодавчо не зовсім врегульована і теоретично досліджена недостатньо. До певного часу вважалося, що конфліктів під час розслідування кримінальної справи між слідчим (дізнавачем) і суб'єктом, який зацікавлений у результаті справи не існувало. Панувала думка, що особа, яка провадить розслідування не стикається ні з якими перешкодами.

Окремі аспекти даної проблеми стали предметом вивчення для таких вчених, як: Т.А. Аріпов, О.Я. Баєв, В.П. Бахін, В.Є. Богінський, Г.Я. Борисевич, Е.І. Воронін, В.Г. Даєв, Н.В. Жогін, Л.В. Ільїна, В.О. Коновалова, В.Н. Кудрявцев, В.С. Кузьмічов, А.М. Ларін, М.Н. Маршунов, О.Р. Михайленко, В.А. Похмелкін, Г.І. Скарєдов, М.С. Строгович, І.Ю. Стецовський, Ф.Н. Фаткуллін, Б.І. Хасан, П.В. Шумський. Звертали увагу на цю проблему також В.Ф. Березін, В.М. Биков, А.П. Дербеньов, З.А. Ковальчук, Ю.Г. Корухов, З.С. Меленєвська, Г.М. Надгорний, М.І. Порубов, С.А. Шейфер, С.Ю. Якушин та інші.

Підсумовуючи сучасний стан опрацювання теми необхідно наголосити на її подальшій розробці, вдосконаленні норм чинного кримінально-процесуального законодавства з метою недопущення виникнення конфліктів. Отже, беручи до уваги вищезазначене слід наголосити, що дана тема дисертаційного дослідження є досить актуальною з теоретичного і практичного погляду.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження зорієнтовано на реалізацію основних положень Постанови Верховної Ради України від 28 квітня 1992 р. "Про концепцію судово-правової реформи в Україні", "Комплексної цільової програми боротьби зі злочинністю на 1996-2000 роки", що затверджена Указом Президента України від 17 вересня 1996 р., Концепції розвитку МВС, схваленої постановою Кабінету Міністрів України від 24 квітня 1996 р. № 456, планів науково-дослідних робіт Національної академії внутрішніх справ України та її кафедр кримінального процесу.

Мета і завдання дослідження. Метою дослідження є обґрунтування сутності кримінально-процесуальних конфліктів, що виникають на стадії попереднього розслідування та вдосконалення механізму їх розв'язання.

Дана мета зумовила постановку і вирішення наступних завдань:

проаналізувати стан теоретичної розробки проблеми кримінально-процесуального конфлікту;

визначити поняття кримінально-процесуального конфлікту та конфліктної ситуації в кримінальному процесі;

визначити ознаки кримінально-процесуального конфлікту та конфліктної ситуації та класифікувати кримінально-процесуальні конфлікти;

встановити причини виникнення кримінально-процесуальних конфліктів на стадії попереднього розслідування;

дослідити стан (ступінь) законодавчої (кримінально-процесуальної) регламентації шляхів і засобів розв'язання зазначених конфліктів;

на підставі вивчення практики і кримінально-процесуального законодавства визначити і намітити обставини, що призводять до конфліктів між суб'єктами розслідування та способи їх розв'язання;

визначити і намітити обставини, що призводять до конфліктів між суб'єктами, які провадять попереднє розслідування та суб'єктами, які зацікавлені в результаті вирішення кримінальної справи та способи їх розв'язання;

дослідити конфлікти, що виникають на стадії попереднього розслідування при провадженні слідчих дій та прийнятті процесуальних рішень і способи їх усунення;

розробити рекомендації щодо удосконалення кримінально-процесуального законодавства з розв'язання кримінально-процесуальних конфліктів.

Об'єктом дисертаційного дослідження є кримінально-процесуальні відносини, які інколи можуть призвести до виникнення конфліктних ситуацій та кримінально-процесуальних конфліктів.

Предметом дослідження є проблеми попередження і розв'язання конфліктних ситуацій, кримінально-процесуальних конфліктів.

Методологічною основою дослідження та його теоретичним фундаментом є положення діалектико-матеріалістичного методу пізнання і його конкретизація у вигляді системно-структурного підходу. Дисертантом широко використовувалися логіко-юридичний і конкретно-соціологічний методи, а також окремі наукові методи: порівняльно-правовий, статистичний, правового моделювання.

Застосування усіх вищезазначених наукових методів дозволить всебічно розглянути механізм утворення та проявів конфліктних ситуацій і конфліктів, визначити тенденції їх розвитку та шляхи усунення при розгляді кримінальних справ з метою забезпечення прав і законних інтересів суб'єктів процесу та встановлення істини по кримінальній справі.

Нормативно-правову базу дослідження складають Конституція України, чинне кримінальне, кримінально-процесуальне законодавство України, а також відомчі нормативні акти, які стосуються організації діяльності органів розслідування. У ході дослідження проаналізовано процесуальне законодав-

тво Російської Федерації, Республіки Білорусь, Молдови, Латвії, Естонії, Франції, Німеччини, США, Австрії. Приділялася значна увага вивченню офіційно зареєстрованих або опублікованих проектів нового КПК України, проектів законодавчих актів України щодо системи органів попереднього слідства і статусу слідчих.

Наукова новизна отриманих результатів визначається насамперед тим, що дисертація є першим монографічним дослідженням, що висвітлює дану проблему. Дисертант сформулював низку теоретичних положень і висновків, які мають певну новизну і тому виносяться на захист:

вперше у вітчизняній юридичній літературі пропонує визначення поняття кримінально-процесуального конфлікту, конфліктної ситуації та конфліктного слідства;

визначає ознаки конфліктної ситуації та кримінально-процесуального конфлікту;

класифікує кримінально-процесуальні конфлікти на стадії попереднього розслідування;

розкриває причини виникнення конфліктів як між суб'єктами розслідування, так і між суб'єктами розслідування та особами, які зацікавлені у результаті справи;

обґрунтовує необхідність теоретичної розробки і подальшого практичного вдосконалення засобів розв'язання кримінально-процесуальних конфліктів. Враховуючи відносини суб'єктів, між якими виникають конфлікти, зазначає, що для розв'язання кримінально-процесуальних конфліктів доцільно більш чітко закріпити в законі порядок взаємодії між суб'єктами розслідування під час провадження слідчих дій, посилити правовий статус суб'єктів, які зацікавлені в розслідуванні, застосовувати більш суворі заходи процесуального примусу, оскаржувати дії і рішення органів розслідування, здійснювати законний вплив на обвинуваченого та його захисника з метою недопущення затягування строків слідства;

дає рекомендації та конкретні пропозиції щодо удосконалення вітчизняного кримінально-процесуального законодавства та практики його застосування з розв'язання кримінально-процесуальних конфліктів, що виникають між суб'єктами розслідування, а також з суб'єктами, які мають зацікавленість у справі.

Теоретичне та практичне значення отриманих результатів. Сформульовані та викладені в дисертації положення, узагальнення, висновки і пропозиції мають як загальнотеоретичне, так і спеціально-галузеве значення для науки кримінального процесу, криміналістики та судової експертизи, оскільки розширюють і поглиблюють розуміння про сутність і значення кримінально-процесуального конфлікту та засобів його розв'язання в практичній

діяльності органів дізнання та попереднього слідства.

Теоретичне значення результатів дисертаційного дослідження полягає в тому, що автор дійшов узагальнень, висновків і пропозицій, які можуть вважатися певним внеском у теорію кримінального процесу (особливо це стосується діяльності органів дізнання і попереднього слідства, учасників процесу, зупинення та закінчення попереднього слідства) та інших наук, особливо таких, де предметом вивчення є етичні та естетичні норми, що регулюють взаємовідносини людей, в тому числі і тих, які втягнуті у сферу кримінально-процесуальної діяльності.

Теоретичні висновки, практичні рекомендації, а також законотворчі ініціативи спрямовані на підвищення ефективності роботи органів розслідування, в діяльності яких неминуче виникають конфліктні ситуації та конфлікти, на їх грамотне розв'язання, що дозволить гарантувати забезпечення прав і законних інтересів громадян і встановлення істини по справі.

Основні положення та результати дослідження можуть бути також використані:

при підготовці проекту нового КПК України;

для написання відповідних розділів підручників і навчальних посібників з кримінального процесу, криміналістики, судової експертизи та спеціальних курсів з цих дисциплін;

при підготовці та проведенні лекцій в юридичних вузах і на факультетах за темами "Суб'єкти кримінально-процесуальної діяльності", "Застосування запобіжних заходів", "Загальні умови попереднього розслідування", "Проведення слідчих дій", "Зупинення і закінчення попереднього розслідування";

у науково-дослідній роботі студентів, слухачів і курсантів навчальних закладів системи МВС України;

з метою подальшого удосконалення діяльності осіб, які провадять дізнання, слідчих, начальників слідчих підрозділів, прокурорів, адвокатів, суддів;

для підвищення рівня правових знань серед населення.

Результати дисертаційного дослідження впроваджені у навчальний процес Національної академії внутрішніх справ України та практичну діяльність Головного слідчого управління Міністерства внутрішніх справ України.

Апробація результатів дослідження. Основні положення дисертації доповідались і обговорювались: на засіданнях кафедри кримінального процесу Національної академії внутрішніх справ України; у виступах на четвертій міжнародній науково-практичній конференції "Боротьба з контрабандою: проблеми та шляхи їх вирішення" (грудень, 1998 рік); на міжнародному семінарі "Керівництво розслідуваннями випадків зі смертельним наслідком" (квітень, 2000 рік); на міжнародній науково-практичній конференції "Проблеми взаємопорозуміння, співпраці та взаємодії органів охорони правопорядку з

населенням" (червень, 2000 рік).

Публікації. Основні положення та висновки, що сформульовані в дисертації, опубліковані автором у шести одноособових наукових статтях, чотири з яких надруковані у фахових виданнях.

Структура дисертації обумовлена її метою та завданнями дослідження і складається з вступу, двох розділів, які містять шість підрозділів, висновків, списку використаних джерел (двісті найменувань), додатків (на 11 сторінках). Загальний обсяг дисертації становить 205 сторінки.

Основний зміст роботи.

У вступі обґрунтовується вибір та актуальність теми дослідження, її зв'язок з науковими програмами, планами і темами, ступінь її наукового розроблення, визначено мету і завдання дослідження, показана наукова новизна, яка обумовлює основні положення, що виносяться на захист, розкривається теоретична та практична значущість отриманих результатів та їх апробація.

У першому розділі "Правова сутність, причини та класифікація кримінально-процесуальних конфліктів, що виникають на стадії попереднього розслідування", який включає два підрозділи, розкривається зміст і дається правова характеристика конфліктних ситуацій, що назрівають і кримінально-процесуальних конфліктів, які вже виникли.

У першому підрозділі "Правова сутність кримінально-процесуального конфлікту" зазначається, що при намаганні досягнути мети кримінального процесу — встановлення істини по справі, забезпеченні прав і законних інтересів фізичних і юридичних осіб (ст. 2 КПК), органи і посадові особи, які ведуть процес, зобов'язані всебічно, повно й об'єктивно дослідити всі обставини кримінальної справи. Однак, у деяких випадках вже на стадії попереднього розслідування інші суб'єкти, котрі зацікавлені в іншому результаті по справі, породжують конфліктні ситуації, які перетворюючись у конфлікт, перешкоджають досягненню мети процесу.

На думку дисертанта, дослідження правової сутності кримінально-процесуального конфлікту дасть можливість належного професійного відбору і підготовки слідчих в екстремальних умовах, у стані інтелектуальної та емоційної напруги, які матимуть можливість обирати несподівані для протисторбуючої сторони дії та рішення згідно з законом.

На основі теоретичних і практичних досліджень дисертант дійшов висновку, що будь-якому конфлікту передують конфліктна ситуація, яку можна попередити й уникнути небажаних наслідків для розслідування. Досліджуючи ці ситуації дисертант вперше в юридичній літературі дає поняття конфліктної ситуації і кримінально-процесуального конфлікту.

Конфліктна ситуація — це передумова виникнення кримінально-процесуального конфлікту, що характеризує можливість виникнення конфлі-

ктних відносин. Слідчий (особа, яка провадить дізнання) створює конфліктну ситуацію як законними діями (обирає запобіжний захід більш суворий ніж хотілось би обвинуваченим чи підозрюваним), так і незаконними (психічний або фізичний вплив, що здійснюється при провадженні окремих слідчих дій). Завдання слідчого (особи, яка провадить дізнання) полягає у своєчасному виявленні і попередженні конфліктної ситуації, щоб вона не переросла у конфлікт, який, як правило, призводить до шкідливих наслідків, негативно впливає на хід слідства і прийняття рішень.

Кримінально-процесуальний конфлікт — це зіткнення інтересів суб'єктів кримінально-процесуальної діяльності, що виявляються у перевищенні прав або у виконанні чи невиконанні наданих їм законом обов'язків, створюючи тим самим перешкоди на шляху досягнення мети кримінального процесу.

Для розмежування конфліктної ситуації і кримінально-процесуального конфлікту дисертант на підставі аналізу матеріалів кримінальних справ і інтерв'ювання слідчих і дізнавачів розробив систему ознак, що їх характеризують, які допоможуть практичним працівникам їх своєчасно розпізнавати й усувати.

Ознаки конфліктної ситуації — а) зіткнення правових та уявноправових інтересів між суб'єктами кримінально-процесуальної діяльності; б) наявність однієї незадоволеної ходом розслідування, але ще не конфліктуючої сторони; в) намагання однією з сторін отримати та подати інформацію, що перешкоджає досягненню істини по кримінальній справі; г) проведення протиправних дій однією з сторін кримінального процесу на певних етапах розслідування кримінальної справи, з метою досягнення необхідного результату.

Ознаки конфлікту — а) наявність двох або більше протиборствующих сторін; б) постійна протидія один одному протиборствующих сторін; в) виникнення (наявність) суперечливих відносин; г) наявність арбітра, який розв'язує кримінально-процесуальний конфлікт; д) відповідність результатів врегульованого конфлікту правовим нормам.

Досліджуючи правову сутність кримінально-процесуального конфлікту автор дійшов висновку, що:

протилежність між протиборствующими сторонами кримінально-процесуальної діяльності є звичайним явищем, оскільки в основі кримінально-процесуального конфлікту полягає мета, яка не може реалізовуватися всіма учасниками конфлікту водночас: задоволення намагань однієї сторони можливе лише за рахунок утисків інтересів іншої;

кримінально-процесуальний конфлікт не екстраординарне, а абсолютно нормальне явище, оскільки самій людині, суспільству при вчиненні злочину притаманні психологічні чинники, які породжують різноманітні конфліктні ситуації під час дізнання, попереднього слідства і розгляду кримінальної справи в суді;

кримінально-процесуальні конфлікти виконують деякі позитивні функції в процесі розслідування кримінальної справи, оскільки можуть забезпечувати загально-прогресивний рух справи, затвердження загально-значущих норм і цінностей.

Зазначається, що кримінально-процесуальний конфлікт – це завжди дія (бездія) з одного боку та контрдія – з іншого. **Дія** – це реалізація намірів особи, яка провадить розслідування для всебічного, повного і об'єктивного дослідження обставин справи і разом з тим подолання опору, якщо такий існує, з боку зацікавленої у справі особи. **Бездія** – невиконання особою, яка провадить розслідування, передбачених законом обов'язків, що призводить до помилок, тяганини при розслідуванні. **Контрдія** – це дії з боку зацікавленої особи, які спрямовані на те, щоб перешкодити слідчому (дознавачу) досягнути мети розслідування.

Сукупність виникаючих конфліктних ситуацій і конфліктів характеризуючих провадження по справі дозволило дисертанту погодитись з іншими вченими (Т.А. Аріпов, В.С. Кузьмічов, Д.П. Котов, М.С. Строгович, Г.Г. Шиханцов) назвати таке розслідування на попередньому слідстві "конфліктним слідством".

Конфліктне слідство — це сукупність конфліктних ситуацій та кримінально-процесуальних конфліктів, що характеризують провадження по справі. Тобто, виникнення конфліктного слідства відбувається за певною схемою: конфліктні ситуації + привід → конфлікти = конфліктне слідство.

Але зауважимо, що неможливо говорити про концепцію конфліктного слідства взагалі, оскільки не можна стверджувати, що вона виникає при розслідуванні кожної кримінальної справи. Практичне значення цього поняття полягає в тому, що воно спрямовує слідчих на своєчасне попередження конфліктних ситуацій і найбільш ефективне розв'язання конфлікту.

Про існування конфліктного розслідування справ зазначило 87,3 % опитаних слідчих (всього 193 респонденти з різних областей України). Крім того, існування конфліктного слідства підтверджується насамперед тим беззаперечним фактом, що в основі вчинення злочину полягає конфлікт між правопорушником і законом, між інтересами суспільства, держави та злочинцем, тобто конфлікт з законом набуває іноді форми конфлікту зі слідчим, який намагається встановити істину.

Зазначається, що практичні працівники не повинні робити вигляд, що при розслідуванні справ конфлікти відсутні, що суб'єкти, які провадять розслідування завжди уникають конфліктів. Не помічати конфлікти означає створювати умови для їх подальшого виникнення і розвитку, що врешті-решт відображається на не вирішенні завдань кримінального процесу, передбачених в ст. 2 КПК.

У другому підрозділі "Суб'єкти конфліктних відносин, причини та класифікація конфліктів" зазначається, що кримінально-процесуальний конфлікт на стадії попереднього розслідування можливий лише тоді, коли його сторони представлені суб'єктами (особа, яка провадить розслідування є обов'язковим учасником конфліктних відносин, якщо такі виникають). Якщо суб'єкта не існує — не може бути і конфлікту. Він виникає лише за умов, коли протиріччя назріло і одна з сторін відповідно до своїх інтересів, і використовує свої можливості, ускладнює і затягує його розв'язання.

Конфліктні відносини, що супроводжують конфлікт, можуть зберігатися досить довго навіть після його припинення, що стає підґрунтям для нового конфлікту. Розвиток або припинення конфлікту залежить від вольових дій протидіючих сторін, від поведінки третіх осіб, які безпосередньо можуть і не брати участі у конфлікті.

Причинами виникнення конфліктів на стадії попереднього розслідування є: *по-перше*, несумісність інтересів під час розслідування кримінальної справи між суб'єктами, які провадять розслідування та суб'єктами, які зацікавлені в результаті справи;

по-друге, серйозні розбіжності з приводу розслідування кримінальних справ між суб'єктами, які провадять розслідування.

Інтерв'ювання слідчих та дізнавачів показало, що конфлікти між суб'єктами розслідування виникали у 33,8 % слідчих та 29,4 % дізнавачів. Конфлікти з особами, які зацікавлені в результаті справи виникали у 66,1 % опитаних слідчих та 41,1 % дізнавачів.

Проведене дослідження дозволило класифікувати кримінально-процесуальні конфлікти:

1. Конфлікти, що виникають між суб'єктами кримінально-процесуальної діяльності:

а) між суб'єктами, які мають владні повноваження і провадять попереднє розслідування;

б) між суб'єктами, які мають власну зацікавленість в результаті кримінальної справи та суб'єктами, які провадять розслідування справи.

2. Конфлікти, що виникають при провадженні слідчих дій.

3. Конфлікти, що виникають при прийнятті процесуальних рішень слідчого.

На підставі вивчення кримінально-процесуального законодавства дисертант дійшов висновку, що засобами попередження виникнення кримінально-процесуальних конфліктів є:

загальні: роз'яснення і пропаганда законодавства; усунення прогалин в законі;

процесуальні: заборона домагатись показань обвинуваченого та інших осіб, які беруть участь у справі, шляхом насильства, погроз та інших неза-

конних заходів (ст. 22 ч. 3 КПК); привід (ч. 2 ст. 70 КПК, ч. 3 ст. 72 КПК, ч. 2 ст. 135 КПК); попередження свідка про кримінальну відповідальність за дачу завідомо неправдивих показань і за відмову давати показання (ст. 71 КПК); попередження потерпілого про відповідальність за дачу завідомо неправдивих показань (ст. 72 ч. 4 КПК); попередження експерта про відповідальність за дачу завідомо неправдивого висновку або за відмову без поважних причин від виконання покладених на нього обов'язків (ч. 2 ст. 77 КПК); попередження про недопустимість розголошення даних попереднього слідства (ст. 121 КПК); попередження перекладача (ч. 3 ст. 128 КПК) та спеціаліста (ч. 5 ст. 128¹ КПК) про відповідальність за відмову або ухилення від виконання ними своїх обов'язків; застосування запобіжних заходів на підставі закону (ст. 149 КПК); запобігання небажаному спілкуванню осіб, які володіють інформацією, з іншими особами в ході слідчої дії (ч. 3 ст. 167 КПК); роз'яснення неповнолітнім свідкам їх обов'язків (ч. 3 ст. 168 КПК).

Зауважимо, що деякі з процесуальних засобів попередження конфліктів (привід, запобіжні заходи) порушують права і законні інтереси особи, а тому іноді призводять до виникнення конфліктів, але переважно вони відіграють значну роль у попередженні виникнення конфліктів.

На підставі проведеного опитування слідчих дисертант дійшов висновку, що для розв'язання виникаючих кримінально-процесуальних конфліктів доцільно застосовувати більш суворі заходи процесуального примусу (45 % опитаних), оскаржувати дії органів розслідування (35,9 %), здійснювати законний вплив на обвинуваченого та його захисника з метою недопущення затягування строків слідства (17,6 %).

Дисертант доводить, що попередження, усунення конфліктної ситуації, розв'язання кримінально-процесуального конфлікту повинно бути не правом, а обов'язком особи, яка провадить розслідування, оскільки вона володіє статусом представника влади, діє від імені держави, захищає інтереси суспільства. Особа, яка провадить розслідування, не повинна провокувати виникнення конфлікту. Ефективному розв'язанню виникаючих кримінально-процесуальних конфліктів може сприяти правове врегулювання порядку їх розв'язання. Дисертант пропонує нову кримінально-процесуальну норму, яка могла б бути передбачена в ст. 21¹ КПК під загальною назвою "Порядок розв'язання конфліктів між суб'єктами кримінально-процесуальної діяльності". В новій нормі передбачаються суб'єкти, які мають право попереджати конфліктні ситуації і розв'язувати конфлікти, а також порядок розгляду скарг і заяв і прийняття по ним правового рішення.

У другому розділі "Виникнення конфліктів у ході реалізації прав і обов'язків суб'єктами кримінально-процесуальної діяльності", який включає чотири підрозділи, дисертант визначає суб'єктів між якими виника-

ють кримінально-процесуальні конфлікти, обставини, що призводять до виникнення таких конфліктів, досліджує наслідки виникнення конфліктів для суб'єктів кримінально-процесуального конфлікту, пропонує засоби їх розв'язання.

У першому підрозділі "Загальна характеристика конфліктів, що виникають між суб'єктами, які провадять попереднє розслідування та способи їх розв'язання" приділяється увага конфліктним ситуаціям і кримінально-процесуальним конфліктам, що виникають між суб'єктами, які провадять попереднє розслідування. Дані конфліктні ситуації і конфлікти можуть виникати між органом дізнання та особою, яка провадить дізнання, між ними та прокурором; між названими особами і слідчим, між начальником слідчого підрозділу і слідчим, а також між начальником слідчого підрозділу та прокурором.

Дисертант визначає загальні обставини, які породжують виникнення конфліктних ситуацій і конфліктів. Ними є: незадовільне провадження розслідування; невиконання суб'єктами розслідування обов'язків, які передбачені в законі; втручання начальника органу внутрішніх справ, начальника слідчого підрозділу, прокурора в процесуальну діяльність слідчого; через підслідність кримінальних справ; безпідставне втручання прокурора в процесуальну діяльність начальника слідчого підрозділу.

Для усунення обставин, що викликають конфліктні ситуації, конфлікти між суб'єктами, які провадять процес, дисертант пропонує внести деякі зміни і доповнення в кримінально-процесуальне законодавство. Так, для усунення конфліктів між слідчим і органом дізнання по несвочасному виконанню доручень слідчого дисертант пропонує в редакцію ст. 114 ч. 3 КПК внести доповнення наступного змісту: "Результати виконання доручення мають бути направлені слідчому одразу ж після їх виконання і не пізніше десятиденного строку з моменту отримання доручення".

Для своєчасного реагування на вчинений або підготовлюваний тяжкий злочин пропонується в редакцію ст. 103 ч. 2 КПК внести доповнення наступного змісту: "а також начальника слідчого підрозділу при вчиненні тяжкого злочину".

Пропонується ч. 5 ст. 114 КПК викласти наступним чином: "Слідчий вправі у будь-який момент приступити до провадження попереднього слідства, не чекаючи виконання органами дізнання дій, передбачених ст. 104 цього Кодексу. Крім того, слідчий, який брав участь в огляді місця події, зобов'язаний не передаючи матеріали органу дізнання порушити кримінальну справу, якщо для цього є підстави, і прийняти її до свого провадження".

З метою уникнення конфліктної ситуації і конфлікту при направленні прокурором справи в суд, для вирішення питання про винуватість і покаран-

ня особи, пропонується передбачити в законі вимогу де прокурор, на підставі вивчених матеріалів кримінальної справи, сам складає обвинувальний акт, в силу чого бере повну відповідальність за провадження по справі і при встановленні судом порушень процесуальної форми усуває допущені помилки.

Для попередження конфліктних ситуацій, конфліктів між слідчим і прокурором, які виявляються в дачі прокурором будь-яких вказівок під час прибуття на місце події, порушення послідовності дій слідчого пропонується доповнити ст. 114 КПК частиною 7 наступного змісту: "Прибуття на місце події слідчого позбавляє будь-яких повноважень прокурора і начальника слідчого підрозділу, відносно дачі вказівок слідчому, за винятком письмових, а також позбавляє їх права провадити дану слідчу дію, крім випадків, коли вони справу приймають до свого провадження".

Дисертант зазначає, що законодавець деякою мірою вирішує конфлікти між слідчим та потерпілим, обвинуваченим, родичами даних осіб або іншими учасниками надаючи прокурору право передавати справу іншому, більш досвідченому слідчому. Але іноді виникає конфліктна ситуація, конфлікт між прокурором і начальником слідчого підрозділу, у зв'язку з тим, що прокурор втручається до сфери компетенції начальника слідчого підрозділу, передаючи справу від одного слідчого іншому у межах слідчого підрозділу. У зв'язку з цим, враховуючи Конституцію України, де передбачені наглядові, а не контрольні функції прокурора, для попередження виникнення зазначених конфліктів пропонується надати прокурору право лише вносити подання на начальника слідчого підрозділу з вимогами усунення слідчого від розслідування через допущені ним порушення закону.

У другому підрозділі **"Загальна характеристика конфліктів, що виникають між суб'єктами, які мають власну зацікавленість у кримінальній справі та суб'єктами розслідування і способи їх розв'язання"** зазначається, що конфліктні ситуації і конфлікти між даними суб'єктами виникають частіше всього і вони характеризуються специфічними обставинами, серед яких дисертант виділяє наступні: невиконання суб'єктами, які втягнуті в процес розслідування обов'язків передбачених законом; намагання вплинути на хід розслідування; намагання затягнути розслідування; незадовільне провадження розслідування; помилки допущені під час розслідування; порушення прав осіб, які зацікавлені в результатах розслідування.

Аналіз даних анкетування слідчих, вивчення матеріалів кримінальних справ дозволив дійти висновку, що на стадії попереднього розслідування переважають конфлікти між слідчим і обвинуваченими (83 %), між слідчим і підозрюваними (55,6 %).

З метою усунення конфліктних ситуацій і конфліктів між органами, що мають владні повноваження і особами, які зацікавлені в результаті справи

дисертант пропонує низку змін і доповнень в КПК. Так, при непідтвердженні підозри, з метою реабілітації особи, розв'язання конфлікту якщо такий мав місце або для його попередження пропонується копію постанови про непричетність особи до злочину обов'язково видавати на руки звільненому.

Щоб уникнути дорікань з боку цивільного позивача в силу неприйняття заходів слідчим по забезпеченню цивільного позову дисертант пропонує передбачити в КПК норму, яка зобов'язувала б слідчого вживати заходів щодо забезпечення цивільного позову на ранніх етапах розслідування по справі навіть до остаточного встановлення суми позову і визнання особи цивільним позивачем.

З метою усунення конфліктних ситуацій, конфліктів між посадовими особами, які ведуть процес, а надалі й здійснюючими правосуддя, дисертант пропонує законодавчо врегулювати механізм відмови підозрюваного і обвинуваченого від захисника. Пропонується ч. 2 ст. 46 КПК викласти у наступній редакції: "При відмові від захисника особа, яка провадить дізнання, або слідчий в присутності захисника складає протокол, суд виносить ухвалу, а суддя — постанову. Відмова від захисника в суді відображається в протоколі судового засідання".

Для уникнення конфліктних ситуацій, конфліктів, що виникають при запрошенні захисника, пропонується передбачити в нормативному акті про муніципальну адвокатуру положення про те, що підозрюваний, обвинувачений або його представники мають право на свій розсуд додатково оплатити роботу захисника.

У третьому підрозділі "Конфлікти, що виникають при здійсненні слідчих дій і способи їх розв'язання" досліджуючи матеріали практики дисертант дійшов висновку, що найбільш конфліктних ситуацій і конфліктів виникає в процесі провадження слідчих дій, що негативно відбивається на результатах отримання доказової інформації.

За результатами опитування дізнавачів і слідчих дисертантом було встановлено, що досить часто (90,8 %) конфліктних ситуацій і навіть конфліктів виникає при проведенні обшуку і виїмки. З метою попередження їх виникнення, посилення правового статусу суб'єктів зацікавлених у результатах слідчих дій дисертант пропонує доповнити статті 181 ч. 2 і 48 ч. 5 КПК положенням про те, що при провадженні цих слідчих дій участь захисника підозрюваного (обвинуваченого) є обов'язковою.

Пропонується ст. 185 КПК доповнити наступним змістом: "При необхідності, після проведення обшуку або виїмки, слідчий в письмовій формі попереджає учасників цієї слідчої дії про недопустимість розголошення даних щодо результатів її проведення за ст. 121 КПК".

Пропонується ч. 1 ст. 190 КПК доповнити таким змістом: "Огляд житла потерпілого, при відсутності його дозволу на проведення даної слідчої дії, провадиться лише з санкції судді".

Дисертант обґрунтовує необхідність закріплення в Інструкції "Про призначення та проведення судових експертиз" 20-денного строку для проведення експертиз щодо матеріалів з великою кількістю об'єктів або складних за характером досліджень. Даний строк буде починатись з моменту отримання експертом постанови про проведення експертизи і завершуватись винесенням висновку експерта. В необхідних випадках цей строк може бути продовжений відповідно до постанови слідчого, затвердженою начальником слідчого підрозділу.

Дисертант пропонує, що для попередження конфліктних ситуацій, конфліктів між слідчим і експертом необхідно при порушенні клопотання експертом про надання йому додаткових матеріалів для проведення експертизи зобов'язати слідчого виконувати дане клопотання, але при цьому попереджати експерта про кримінальну відповідальність за розголошення даних попереднього слідства.

У четвертому підрозділі "Конфлікти, що виникають при прийнятті процесуальних рішень на стадії попереднього розслідування та способи їх розв'язання" зазначається, що конфліктні ситуації і конфлікти можуть виникати при прийнятті неправомірних, а в деяких випадках і правомірних процесуальних рішень, які приймають органи, що мають владні повноваження. Опитування слідчих показало, що найбільш конфліктних ситуацій та конфліктів виникає у них при прийнятті таких процесуальних рішень як закриття справи (50,7 %), складанні протоколу затримання (43,6 %), застосування запобіжних заходів (41,5 %), зупинення справи (23,9 %), пред'явлення обвинувачення (19,7 %). Також слідчими було зазначено, що конфліктні ситуації та конфлікти іноді виникають при прийнятті ними справи до свого провадження (11,2 %), при направленні кримінальної справи прокурору для затвердження обвинувального висновку (9,8 %).

Для попередження конфліктних ситуацій і усунення конфліктів дисертант формулює доповнення в КПК, яке посилює правовий статус потерпілого. Зокрема дисертант пропонує сформулювати окрему норму, в якій передбачається порядок і строки повідомлення і оскарження дій слідчого і органу дізнання про прийняте рішення по зупиненню справи.

Пропонується у відомчому нормативному акті передбачити вимогу про виділення в слідчому підрозділі слідчого для роботи з кримінальними справами зупиненими за ч. 1 п. 3 ст. 206 КПК. Це дозволить уникнути конфліктних ситуацій, які породжуються діями потерпілих зацікавленими в розкритті злочину і відшкодування завданої їм шкоди.

Конфліктні ситуації і конфлікти, як свідчить опитування обвинувачених, нерідко виникають в силу того, що при надходженні до суду кримінальної справи виявляються нові документи, що викривають обвинуваченого, яких не було в справі при ознайомленні. Для усунення такого роду ситуацій пропонується в ч. 2 ст. 218 КПК внести доповнення з вимогою про те, щоб слідчий на ознайомлення подавав справу з пронумерованими і занесеними до опису документами.

З метою усунення конфліктних ситуацій при обиранні такого запобіжного заходу як застава необхідно доповнити ч. 2 ст. 154¹ КПК положенням про те, що такий запобіжний захід не може застосовуватись до осіб, які перебуваючи на волі ухилялись від слідства і суду, перешкоджали встановленню істини по кримінальній справі.

У висновках викладені основні теоретичні підсумкові положення та практичні рекомендації, що були отримані завдяки результатам дисертаційного дослідження, пропозиції щодо вдосконалення кримінально-процесуального законодавства, зокрема:

дається визначення поняття конфліктної ситуації, кримінально-процесуального конфлікту та конфліктного слідства, сформульована система ознак, які характеризують конфліктну ситуацію та кримінально-процесуальний конфлікт;

подана класифікація конфліктів, визначені причини виникнення кримінально-процесуальних конфліктів і процесуальні засоби, які сприяють попередженню виникнення конфліктів;

визначені обставини, які призводять до виникнення конфліктів між суб'єктами розслідування та суб'єктами, які зацікавлені в результаті справи. Пропонується внести зміни в статті 46, 48, 103, 114, 154¹, 181, 185, 190, 206, 218 КПК, а також в Інструкцію "Про призначення та проведення судових експертиз", а також доповнити КПК статтею 21¹.

Основні положення дисертації викладені в таких публікаціях дисертанта:

1. Назаров В.В. Кримінально-процесуальні конфлікти і засоби їх вирішення // Науковий вісник Української академії внутрішніх справ. – 1998. – № 1. – С. 232-236.

2. Назаров В.В. Контрабанда та конфліктні ситуації при її розслідуванні // Уряду України, Президенту, законодавчій, виконавчій владі. – Т.10. – Боротьба з контрабандою: проблеми та шляхи їх вирішення. – К., 1998. – С. 456-459.

3. Назаров В.В. Подолання кримінально-процесуального конфлікту в судовому слідстві // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ України. – 1998. – №3. – С. 120-126.

4. Назаров В.В. Конфлікти, що виникають при провадженні експертиз на

стадії попереднього розслідування, та способи їх усунення // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ України. – 1999. – №3. – С. 183-188.

5. Назаров В.В. Правовий статус начальника слідчого відділу та конфлікти, що виникають у нього з особами, які ведуть попереднє розслідування // Вісник Одеського інституту внутрішніх справ. – 1999. – №4. – С. 39-43.

6. Назаров В.В. Конфлікти, що виникають на досудовому слідстві між слідчим та суб'єктами, які зацікавлені в результаті справи та способи їх розв'язання // Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності. – Донецьк, 2000. – № 2. – Ч.2. – С. 163-170.

Назаров В.В. Виникнення кримінально-процесуальних конфліктів та способи їх усунення на стадії попереднього розслідування. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес і криміналістика; судова експертиза. – Національна академія внутрішніх справ України. Київ, 2000.

Дисертація містить комплекс теоретичних і практичних питань, пов'язаних з дослідженням поняття, змісту, сутності, практичної значимості вивчення кримінально-процесуального конфлікту та конфліктної ситуації. Приділяється значна увага обставинам, що призводять до виникнення конфліктів на стадії попереднього розслідування під час провадження слідчих дій, прийняття процесуальних рішень органами, що мають владні повноваження.

Особлива увага приділяється проблемам попередження, усунення конфліктної ситуації, розв'язання кримінально-процесуального конфлікту органами, що мають владні повноваження на підставі закону. Вносяться пропозиції щодо вдосконалення чинного кримінально-процесуального законодавства та практики його застосування.

У дисертаційному дослідженні констатується, що найбільш поширеними засобами розв'язання кримінально-процесуальних конфліктів є застосування більш суворих заходів процесуального примусу, оскарження дій і рішень органів розслідування, законний вплив на обвинуваченого і його захисника з метою не допустити затягування строків слідства.

Ключові слова: кримінально-процесуальний конфлікт, конфліктна ситуація, попередження та розв'язання кримінально-процесуального конфлікту.

Назаров В.В. Возникновение уголовно-процессуальных конфликтов и способы их устранения на стадии предварительного расследования. – Рукопись.

Диссертация на соискание научной степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.09 – уголовный процесс и криминалистика; судебная

экспертиза. – Национальная академия внутренних дел Украины. Киев, 2000.

Диссертация содержит комплекс вопросов теоретического и практического характера, посвященных проблеме уголовно-процессуального конфликта.

В диссертационном исследовании диссертантом даётся определение понятий уголовно-процессуального конфликта и конфликтной ситуации. Исследуется содержание, сущность, признаки уголовно-процессуального конфликта, конфликтной ситуации, даётся классификация конфликтов. Рассматривается практическое значение изучения уголовно-процессуального конфликта, его последствия, стороны конфликта, анализируются обстоятельства, которые приводят к возникновению конфликта на стадии предварительного расследования между субъектами, которые имеют властные полномочия и субъектами, которые имеют собственную заинтересованность в уголовном деле при проведении следственных действий, принятии процессуальных решений органами имеющими властные полномочия.

Научное и практическое значение диссертационного исследования заключается в том, что: во-первых, уголовно-процессуальные конфликты возникают при расследовании почти каждого уголовного дела на стадии предварительного расследования; во-вторых, на практике преимущественно конфликты играют отрицательную роль, поскольку отражаются на результатах расследования, не позволяют принять правильное решение при применении процессуального принуждения, затягивают сроки расследования уголовного дела. Поэтому существует теоретическая и практическая потребность изучения конфликтов, способов их разрешения. Выявление ошибок органов расследования, которые привели к возникновению конфликтов, позволяет определить общую тенденцию возникновения, развития конфликтов и с помощью научного обоснования внести предложения по усовершенствованию действующего законодательства, которое могло бы содействовать эффективной правоприменительной деятельности по разрешению конфликтов.

Уголовно-процессуальный конфликт на стадии предварительного расследования возможен лишь тогда, когда его стороны представлены субъектами. Лицо, которое ведёт расследование является обязательным участником конфликтных отношений, если такие возникают.

Диссертант подчеркивает, что предупреждение, устранение конфликтной ситуации, разрешение уголовно-процессуального конфликта есть не право, а обязанность лица, которое ведет расследование поскольку он имеет статус представителя власти, действует от имени государства, защищает интересы общества. Последствия конфликта никогда не должны недооцениваться органом дознания, лицом, которое проводит дознание, следователем, начальником следственного подразделения, прокурором. Конфликт нельзя пускать на самотёк, поскольку он сам собой не разрешится, а может ещё более обост-

ряться. Не замечать конфликты означает создавать условия для их развития, что в конечном итоге порождает необъективное расследование.

В диссертационном исследовании констатируется, что наиболее распространенными способами разрешения возникающих уголовно-процессуальных конфликтов есть применение более строгих мер процессуального принуждения, обжалование действий органов расследования, законное воздействие на обвиняемого и его защитника с целью не допустить затягивания сроков следствия.

Особое внимание уделяется в работе формулировке основных положений и рекомендаций, направленных на совершенствование уголовно-процессуального законодательства и улучшения правоприменительной практики органов расследования по предупреждению, устранению конфликтных ситуаций и разрешению возникающих уголовно-процессуальных конфликтов.

Ключевые слова: уголовно-процессуальный конфликт, конфликтная ситуация, предупреждение и разрешение уголовно-процессуального конфликта.

V.V. Nazarov. Emergence of criminal and legal conflicts and ways of their elimination at the stage of preliminary investigation. – Manuscript.

Dissertation for the candidate degree of jurisprudence in speciality 12.00.09-criminal process and criminalistics; forensic expertise. – The National Academy of Internal Affairs of Ukraine, Kyiv, 2000.

The dissertation includes the complex of theoretical and practical questions dealing with research of the notion, essence, practical significance, criteria of criminal and procedural conflict and conflict situation. A great attention is given to the circumstances which lead to conflict emergence at the stage of preliminary investigation while proper authorities conduct investigative actions and make procedural decisions.

A particular attention is paid to the problems of prevention, elimination of the conflict situation, resolving of the criminal- procedural conflict by authorities, entitled on the grounds of law. Proposals for improvement of acting criminal-procedural legislation and practice of its implementation are presented.

In his thesis (dissertation) the author states that the most prevalent way of the arising criminal procedure conflicts solving is the use of more severe measures of procedural compulsion, the appeal against acts of investigation bodies, legal impact on the accused and his defender in order to prevent from the prolonging the period of investigation.

Key words: criminal-procedural conflict, conflict situation, prevention and resolving of criminal-procedural conflict.

друку 18.10.2000 р. Формат 60x90/16.
Обл.-вид. арк. 0,9.

й світ”
1, оф. 1211.

22707A